

Teorie relevance a nově vznikající diskurzní částice*

Gisle Andersen (Bergen)

RELEVANCE THEORY AND EMERGING DISCOURSE MARKERS

This article explores the relevance-theory view of utterance interpretation (Sperber and Wilson 1986/1995) and illustrates its application in a qualitative investigation of authentic corpus data. The purpose is to show that observations derived from corpora can shed significant light on how constraints on relevance are practised by real speakers in real discourse contexts. The study focuses on discourse markers and argues that there is a need to focus more systematically on emerging discourse markers and their contributions to relevance. It is argued that the corpus-based approach can lead to new knowledge about pragmatic functions and subtle differences between different items, and that this extends beyond what is gained from a strictly theoretical or experimental approach, by far the most common approaches in the previous relevance-theory literature. As a case in point, the article includes an empirical study of the discourse marker *as if*, based on the large English TenTen corpus (Jakubíček et al., 2013).

KEYWORDS

discourse marker, language contact, borrowing, web corpus, English, Norwegian

KLÍČOVÁ SLOVA

diskurzní částice, jazykový kontakt, přejímání, webový korpus, angličtina, norština

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2021.2.1>

1. ÚVOD

Článek se zabývá pohledem relevantní teorie na interpretaci promluv (Sperber — Wilson, 1986/1995) a ilustruje její aplikaci na kvalitativní zkoumání autentických korpusových dat. Účelem je ukázat, že pozorování vycházející z korpusů mohou významným způsobem osvětlit, jak skuteční mluvčí nastavují hranice relevance ve skutečných diskurzních kontextech. Jedním ze základních principů teorie relevance je, že interpretace výpovědi je založena jak na jazykově kódovaném významu, tak na pragmatické inferenci. K dekódování zamýšleného významu promluv dospívají posluchači v komplexním procesu inferenčního zpracování podnětů poskytnutých mluvčími. Korpusová lingvistika je empirická disciplína a jako taková se nezabývá ani tak interními kognitivními procesy podílejícími se na interpretaci promluvy, jako spíše pozorovatelnými realizacemi ve faktické promluvě. Korpusy nám umožňují pozorovat podněty, které mluvčí nabízejí a posluchači interpretují, prostřednictvím

* Redakční překlad z anglického originálu (A. Klégr)

audio a video dat zkoumaných třetí stranou nebo prostřednictvím transkripce těchto dat a aplikovat na ně různé typy kvalitativních a kvantitativních analýz.

Článek se soustřeďuje na diskurzivní částice (markery) v širším pojetí, včetně některých, které odrážejí relativně nový jazykový vývoj, a objasňuje jejich pragmatické funkce z hlediska teorie relevance. Dokládá, že korpusový přístup přináší nové poznatky o funkčních vlastnostech zkoumaných forem a že tyto poznatky jdou nad rámec toho, co lze zjistit pomocí striktně teoretického nebo experimentálního přístupu, který je častěji uplatňován v předchozí literatuře z oblasti relevantní teorie (viz oddíl 2.1). Diskurzivní částice různého typu lze popsat na základě ilokučních, postojoyých a textových funkcí (např. Andersen, 2001; Aijmer, 2002; Foolen, 2011). Z pohledu teorie relevance se má obecně za to, že přispívají k významu promluvy jako prostředky vymezující relevanci: to znamená, že usměrňují interpretační proces tím, že naznačují, jaké jsou zamýšlené kognitivní účinky promluvy na posluchače (např. Blake-more, 1992; Jucker, 1993; Blass, 2000a; viz oddíl 2). Z pohledu korpusové lingvistiky můžeme říci, že diskurzivní částice v korpusech poskytují povrchové indikátory skrytých kognitivních procesů, které jsou součástí probíhající negociace mezi účastníky promluvy ohledně kontextového pozadí. Příkladem toho mohou být částice, které naznačují potřebu renegotiace kontextového pozadí (anglické *well*), částice signalizující, jak je vnímáno logické propojení mezi promluvou a kontextovým pozadím (anglické *so*), či další částice označující postoje mluvčího, jako je překvapení (*oh*).

Domnívám se, že je třeba se systematictěji zaměřit na vznikající diskurzivní částice a jejich příspěvek k relevanci (srov. oddíl 3), protože diskurzivní částice a interjekce charakterizuje značná tendence k inovaci, ačkoli existující literatura se obecně omezuje pouze na „klasické“ částice v širším slova smyslu jako *well*, *I mean*, *you know* a *actually*. Okruh částic, na které je třeba se blíže podívat, zahrnuje částice ironického odstupu jako *yeah right* a *no shit* (*Sherlock*), užívání frází jako *get a life!* a *get outta here* ve funkci postojoyých částic a množství dalších (srov. např. Andersen, 2010b; Norrick, 2011). Rovněž se přimlouvám za mezijazykovou analýzu diskurzivních částic. Konkrétně jsou žádoucí mezijazykové studie, které by zkoumaly, zda jsou diskurzivní částice přejímány ze zdrojového do cílového jazyka podobným způsobem, jako jsou přejímány lexikální výrazy a terminologie, např. *blog*, *dude* a *subprime* (v češtině např. *market*, *úvěr*) (Andersen, 2014). Z dřívějších studií víme, že k těmto výpůjčkám dochází (Johansson — Graedler, 2002), ale jen málo studií se pokusilo propsat jejich funkční rozsah v cílovém jazyce nebo systematicky vyložit podobnosti a odlišnosti v jejich užívání ve zdrojovém a cílovém jazyce.

Z důvodu omezeného rozsahu zúžím empirickou část článku na stručnou případovou studii diskurzivní částice *as if* a příležitostně okomentuji některé další výpůjčky. Prozkoumám funkční vlastnosti této částice prostřednictvím komparativního a korpusového šetření. To se nebude primárně zabývat statistickými nebo distribučními rozdíly, nýbrž tím, jak je funkce této částice určena kontextem promluvy. Studie je založena na webových korpusech korpusové rodiny TenTen (Jakubíček a kol., 2013) zpřístupněných prostřednictvím aplikace SketchEngine.¹ Podobná struktura a obsah korpusů této rodiny dovolují provádět kontrastivní studie různých jazykových jevů.

1 Dostupné na: <https://app.sketchengine.eu/>

Korpusová metoda spočívá ve vyhledávání dané fráze, prohlížení konkordančních řádků a třídění výsledků, při kterém jsou odstraňovány případy užití v citacích delších úseků se střídáním kódů a analyzována pragmatická funkce v kontextu. Korpusy TenTen obsahují data z velmi širokého okruhu textových zdrojů, webových stránek a domén, včetně informačních internetových adres v privátních a veřejných sektorech, z novin a dalších mediálních outletů, debatních fór, blogů a sociálních medií. O každém korpusu tak lze říci, že eklekticky reprezentuje celou onlinovou textovou produkci konkrétního jazyka v daném roce.

V následujících oddílech nejprve nastíním základní principy relevantněteoretického přístupu k interpretaci promluvy a zaměřím se zejména na různé interpretační roviny a na roli, kterou diskurzní částice hrají jako vodítka v interpretačním procesu. Oddíl 2 obsahuje stručný úvod k základním pojmům v teorii relevance s odkazy na korpusové studie, které tuto teorii používají jako analytický základ. Oddíl 3 podává přehled o některých nově vznikajících diskurzních částicích a kontrastivním přístupu; následuje empirický popis diskurzní částice *as if*, vycházející z korpusových dat pro angličtinu a norštinu. Oddíl 4 předkládá závěrečné poznámky.

2. TEORIE RELEVANCE A PŘÍNOS DISKURZNÍCH ČÁSTIC K POROZUMĚNÍ PROMLUVĚ

Teorie relevance je kognitivní teorie lidské komunikace. Podobně jako Griceova teorie konverzace (Grice, 1975, 1989) chápe teorie relevance interpretaci promluvy jako inferenční proces, a nikoli jen jako záležitost kódování a dekodování sdělení. Podle tohoto inferenčního modelu „komunikátor poskytuje doklady o svém záměru sdělit určitý význam, který je vyvozován posluchači na základě takto poskytnutých vodítek“ (Wilson — Sperber, 2006, s. 607) a dekodovaný jazykový význam je jen jednou částí těchto dokladů spolu s různými dalšími podněty. Komunikace je chápána jako ostenzivně-inferenční proces, tzn. inference je založena na ostenzivním podnětu, který je svou samotnou povahou určen k tomu, aby upoutal pozornost posluchače a vytvořil očekávání relevance způsobem, který je jak systematický, tak i prediktabilní. Relevantní teorie se odpoutává od griceovské pragmatiky v tom, že neuznává soubor sociokulturně přijatých konvencí ve formě kooperačního principu a jeho maxim kvality (pravdivosti), kvantity (informativnosti), vztahu (relevance) a způsobu (jasnosti/průhlednosti). Místo toho konstatuje, že komunikace podléhá velmi obecným kognitivním principům. První z těchto principů formulovaný jako kognitivní princip relevance praví, že lidská kognice je nastavena k maximalizaci relevance (ve smyslu dosahování co největších kognitivních výsledků při co nejmenším dekodovacím úsilí), zatímco druhý princip zní následovně:

Komunikativní princip relevance

Každý ostenzivní podnět s sebou nese presumpci své vlastní optimální relevance. (Wilson — Sperber, 2006, s. 12)

Ve svém důsledku tento princip říká, že s každou promluvou přichází implicitní pre-sumpce na straně mluvčího, že promluva bude posluchači stát za zpracování/dekó-

dování. Vzhledem k této presumpci mají posluchači právo očekávat, že jim promluva poskytne užitečný okruh kognitivních účinků, aniž by vyžadovala zbytečnou námahu při zpracování, a tím přinese „užitečnou změnu v reprezentaci světa u daného jednotlivce“ (Wilson — Sperber, 2006, s. 608). To je v rozporu s teorií mluvních aktů a s griceovským přístupem založeným na normě a maximách vyjádřených jako soubor imperativních vět („buď relevantní“, „buď stručný“ atd.), ale zároveň některé koncepty s těmito teoriemi sdílí, například pojetí mluvních aktů a indikátorů ilokuční síly (Sperber — Wilson, 1986/1995, s. 243n). Kognitivní účinky mohou mít podobu posílení, revize nebo opuštění dostupných předpokladů nebo kontextových implikací (srov. níže). Úkolem posluchače je konstruovat a testovat interpretativní hypotézy podle jejich dostupnosti, a jakmile posluchač nalezne interpretaci, která splňuje jeho očekávání relevance, jeho úkol končí. Relevantní teoretici odmítají předpoklad existence sdílených znalostí a místo toho tvrdí, že mluvčí a posluchači sdílejí společné kognitivní prostředí, tzn. řadu předpokladů o tom, co je druhému zjevné, prostředí, které je neustále negociováno a renegociováno v proudu probíhající konverzace: „[s]dílená zjevnost nemá valný kognitivní význam, ale má zásadní význam společenský. Změna ve sdíleném kognitivním prostředí dvou lidí je změnou v možnostech jejich interakce (a zvláště pak v možnostech další komunikace)“ (Sperber — Wilson, 1986/1995, s. 61n.). Kontext je proto vnímán jako kognitivní fenomén a relevantní kontext sestává z předpokladů v pozadí, které se uplatňují při interpretaci promluvy.

Teorie relevance vymezuje množinu interpretačních rovin promluv. Každá promluva kóduje *logickou formu*, která je výsledkem dekodování jejího jazykového vkladu a která obsahuje pojmové reprezentace, jež mohou být docela dobře fragmentární nebo neúplné. Logická forma představuje vklad pro proces porozumění, ale „čím dál více se nyní uznává, že i explicitní obsah promluvy může daleko přesahovat to, co je jazykově zakódováno“ (Wilson — Sperber, 2006, s. 615). Vytěžení explicitního stejně jako implicitního obsahu promluvy si tak vyžaduje inferenční procesy. Je např. potřeba přiřadit zájmena či anaforu, disambigvovat dvojznačné lexikální jednotky, vyřešit situační elipsu apod. Jde o inferenční, lexikálně-pragmatické procesy podílející se na konstrukci *explicitního obsahu* (explikatura), včetně *propozice vyjádřené* promluvou a jejích *explikatur na vyšší rovině*, které „vznikají zapuštěním propozice vyjádřené v rámci patričního popisu na základě mluvních aktů a propozičního postoje“ (Wilson — Sperber, 1993, s. 14), např. *mluvčí má za to, že P.* Práce Robyn Carstonové (Carston, 1996, 2002, 2006) bohatě zdokumentovala potřebu konstrukce ad hoc pojmů prostřednictvím zužování nebo rozšiřování (rozvolňování) zakódovaných významů. Jako názorný příklad může posloužit gradientní neurčitost, která v angličtině odlišuje doslovný pojem STRAIGHT [rovný, přímý] od STRAIGHT* užívaného volně ve spojení *walk straight* [jít rovně] a od STRAIGHT** užívaného metaforicky např. ve spojení *straight talk* [upřímná řeč, na rovinu] (Andersen, 2012). Rozlišení této pojmové neurčitosti je záležitostí pragmatické inference a je zásadní pro porozumění, jelikož toto pragmatické obohacení je potřebné k tomu, abychom se dopracovali k propozici, kterou promluva vyjadřuje. Tato volná užití pojmů jsou dále jednou z cest, kterou se relevantní teorie nejzřetelnějším způsobem odpoutává od griceovské pragmatiky, a je pravda, že uznání jejich významu přispělo k odmítnutí maximy kvality (pravdivosti) (např. Wilson — Sperber, 1981; Wilson, 1995; Wilson — Sperber, 2002). Striktně

vzato volná užití jasně vymezených pojmů, jako je anglické *straight* ve větě *He was able to walk straight*, jsou nepravdivá, a tak porušují maximu pravdivosti. Ale tento typ nepravdivosti nebere Grice ve svém popisu zjevných porušení maxim vytvářejících konverzační implikatury v potaz — na rozdíl od klasických případů ironie, metafory, meiózy (litotes) nebo hyperboly — protože tyto nepravdivosti nejsou obecně vůbec vnímány jako odchylky od pravdivosti, ale spíše „projdou bez povšimnutí v normálním proudu řeči“ (Wilson — Sperber, 2006, s. 619).

Posluchači ovšem musí také vytvářet hypotézy o *implicitním významu* obsaženém v promluvě. Z hlediska relevantní teorie je na volná užití a metafory nahlíženo jako na nositele celé řady slabých implikatur: na příklad *walk straight* volně vyjadřuje ne nezbytně to, že osoba jde po přímce (aniž by zatáčela), ale schopnost osoby pohybovat se záměrně po určité dráze, přestože je opilý. V jiných kontextech se implikatury mohou vyskytovat méně často a být signalizovány explicitněji, např. v technických dokumentech, instrukcích, vojenských příkazech apod. Implicitní význam promluv zahrnuje *kontextové předpoklady* (implikované premisy) a *kontextové implikace* (implikované závěry). Práce Diany Blakemoreové (Blakemore, 1987, 1992, 1996, 2000, 2006) přispěla k odhalení role, jakou hrají funkce diskurzivních částic při signalizování toho, jak mají být promluvy interpretovány z hlediska implikovaných premis a závěrů a — na obecnější rovině — jak mohou částice navést posluchače k zamýšlené interpretaci. Ústředním bodem tohoto přístupu je distinkce mezi dvěma základními typy informací: na jedné straně *pojmy* a pojmovými reprezentacemi a na straně druhé *postupy*, procedurami, pomocí nichž lze tyto reprezentace směřovat a manipulovat (Wilson — Sperber, 1993). Koncept procedurálního kódování byl zkoumán ve vztahu k jevům, jako jsou reference, čas, modalita, intonace a zvláště pak diskurzivní částice (Escandell-Vidal et al., 2011). Pojmové reprezentace působí jako konstituenty inferenčních procesů, zatímco procedurální výrazy působí na tyto procesy jako usměrňující faktory. Na rozdíl od pojmů nelze postupy převést do vědomí, neboť „nemáme přímý přístup ani ke gramatickým komputacím, ani k inferenčním komputacím, které se používají při porozumění“ (Wilson — Sperber, 1993, s. 16). To vysvětluje, proč je tak těžké stanovit významy na příklad diskurzivních částic *jo* a *vel* v norštině a proč představují problém pro nerodilé mluvčí (Fretheim, 1981).

Při interpretaci promluvy závisí výsledný kognitivní efekt nejen na pojmovém obsahu, ale také na kontextových předpokladech (na pozadí), které se uplatňují při zpracování pojmového obsahu, a na typu prováděné inferenční komputace. Relevantně teoretický výklad konverzačních implikatur může být ilustrován pomocí následujícího příkladu:

- (1) (a) Václav odešel. (b) Jana dnes večer dělá *vepřo knedlo zelo*.

V principu může promluva (a) poskytnout posluchači přístup k široké škále kontextových předpokladů a nemusí být jasné, u kterých z těchto kontextových předpokladů se očekává, že je posluchač použije jako relevantní kontext pro interpretaci segmentu (b). Vychází-li zpracování z předpokladu v pozadí, že Václav nemá rád *vepřo knedlo zelo*, potom (a) může být důsledkem segmentu (b). Vychází-li zpracování z předpokladu, že Václav odchází z domu v době večere pouze ve dnech, kdy se podává *vepřo*

knedlo zelo, potom (b) může sloužit jako premisa a být relevantní jakožto důkaz pro tvrzení v (a). Vychází-li z předpokladu, že *vepřo knedlo zelo* je Václavovým oblíbeným jídlem, potom (b) může být relevantní jako kontradikce očekávání atd. Určité jazykové výrazy mohou mít schopnost kódovat procedurální omezení inferenčních procesů, jako jsou tyto. A přesně to je úkolem některých diskurzních částic: navádět mluvčího k zamýšlenému kontextovému pozadí, které mluvčí chce, aby posluchač aktivoval. Proto jsou různé diskurzní konektory vhodné v různých kontextech, např.:

- (1) (c) Václav odešel. Jana proto dnes večer dělá *vepřo knedlo zelo*. (důsledek)
- (d) Václav odešel. Koneckonců Jana dnes večer dělá *vepřo knedlo zelo*. (premise)
- (e) Václav odešel. Jana přesto dnes večer dělá *vepřo knedlo zelo*. (kontradikce)

Nejde o to, že by posluchači nutně potřebovali tato vodítka, aby dospěli k zamýšlené interpretaci, ale užití těchto výrazů je motivováno snahou mluvčího dosáhnout optimální relevance, protože tyto procedurální položky evidentně snižují dekódovací úsilí a tím celkově přispívají ke zvýšení relevance (Blakemore, 1992).

Teoretici relevance mají tendenci nepřipisovat funkci diskurzních částic velký význam při vytváření konektivity v promluvě, na rozdíl od badatelů jako Halliday a Hasanová (1976), Schourup (1985) a Schiffrinová (1987), kteří to považují za primární funkci diskurzních částic. Dochází k tomu proto, že „diskurzní koherence je derivovaný pojem definovaný v rámci hledání optimální relevance“ (Blakemore, 2006, s. 232). Blakemoreová má skutečně pravdu, když tvrdí, že „představa, že diskurzní částice jsou markery diskurzní koherence, by nebyla s to vysvětlit fakt, že některé diskurzní částice mohou být užity na začátku diskurzu“ (Blakemore, 2006, s. 239). Kohezí prostředky jsou povrchové symptomy hlubší vazby mezi jednotkami promluvy a podle teorie relevance diskurzní částice kódují omezení, kterým relevance promluv podléhá, a nikoli primárně vazby mezi segmenty diskurzu.

Třída výrazů, které jsou známy jako diskurzní částice — bez ohledu na to, jak je heterogenní — ilustruje různé interpretační roviny, které se podílejí na porozumění promluvě. Blakemoreová analyzuje a interpretuje inferenční konektory *so*, *after all* a *nevertheless* (*proto*, *koneckonců* a *přesto*) tak, že působí jako procedurální restriky při vytváření implikatur v promluvě, a to způsobem naznačeným v souvislosti s (1) výše. Kontrastuje to s postojovými příslovci jako *frankly* a *unfortunately*, které kódují pojmovou informaci a omezují explikatury promluv na vyšší rovině. Některé diskurzní částice mají ilokuční funkce označovat provádění určitého mluvního aktu nebo ilokuční síly s ním spojené. Příkladem je japonská částice *yo*, která stojí na konci věty a slouží ke zmírnění imperativu nebo indikuje naléhavou ilokuční sílu v oznamovacích větách (Matsui, 2000), nebo anglické částice *eh?* a *innit?*, které se připojují k oznamovací větě a jejichž funkcí je tvořit otázku (Andersen 2001). Lze je považovat za procedurální markery, které usměrňují explikatury promluvy na vyšší rovině, obzvláště její ilokuční sílu. Dále jsou tu částice jako *I think* a *I mean*, které neusměrňují, nýbrž jsou de facto součástmi explikatury promluvy na vyšší rovině, zatímco diskurzní částice *like* představuje procedurální signál neidentické podobnosti promluvy a myšlenky, kterou reprezentuje, a může tak ovlivnit vyjadřovanou propozici (Andersen, 2001). Konečně atenuační výrazy (*hedges*) jako *sort of* mohou vlastně při-

spět k propozici vyjádřené promluvou v tom smyslu, že jejich přítomnost může mít prokazatelný vliv na pravdivostní obsah promluvy (Andersen, 2001).

2.1 TEORIE RELEVANCE A EMPIRICKÁ LINGVISTIKA

Relevančněteoretické výklady diskurzních částic obvykle neberou v úvahu diachronní aspekty, nýbrž mají tendenci považovat diskurzní částice za statickou třídu výrazů, které kódují určitý typ významu. Proti tomuto názoru se vymezují v oddílu 3 níže. Předchozí diachronní studie diskurzních částic ukázaly, že jejich pragmatické funkce často přetrvávají po dlouhou dobu, nicméně mohou také podléhat změnám (např. Brinton, 1996; Lutzky, 2012). Person (2009) například ukazuje, že Shakespeara díla obsahují všechna různá užití výrazu *oh*, která byla pozorována v konverzачně analytických studiích současné angličtiny — jak bylo zjištěno např. Heritagem (1984, 2002), kdežto Jucker (2002) dospívá k závěru, že “*oh* mělo v rané moderní angličtině ve vyšší míře zvolací funkci a ... v současné angličtině ve větší míře textově strukturační funkci v rámci informačního managementu. Z toho hlediska je *oh* v rané moderní angličtině spíše citoslovcem než diskurzní částicí, zatímco *oh* v současné angličtině je plnohodnotnou diskurzní částicí” (Jucker, 2002, s. 219). Nové diskurzní částice se kromě toho během doby vyvíjejí, přičemž jejich základem jsou lexikální jednotky, které přebírají pragmatické funkce v procesu gramatikalizace (Traugott, 1982, 1995; Schwenter — Traugott, 2000; Andersen, 2001). V této souvislosti je potřeba zmínit, že nic v principu nevyklučuje relevantněteoretický přístup, který zahrnuje diachronní aspekty a gramatikalizaci, jak ukazuje Nicolle (1998). Domnívám se, že následující citát, převzatý ze závěru kapitoly o diskurzních částicích v příručce Blakemoreové (2006), spojuje dvě tradice výzkumu diskurzních částic, a to diachronní výklad Traugottové s pojetím Blakemoreové a jejich kolegů v rámci relevantní teorie:

... jak ukazuje práce Traugottové, otázky ohledně evoluce diskurzních částic nelze zodpovědět, aniž bychom učinili teoretická rozhodnutí týkající se domény pragmatiky, vztahu mezi jazykovou formou a pragmatickou interpretací a povahy principů řídících interpretaci promluv v diskurzu. Zároveň musí být samotná tato teoretická rozhodnutí založena na tom typu detailního synchronního a diachronního výzkumu jednotlivých výrazů, který jsem nebyla v této kapitola schopna podat. (Blakemore, 2006, s. 239)

Teorie relevance je chápána jako „experimentálně testovatelná kognitivní teorie“, která je „otevřena potvrzení, vyvrácení a doladování ve světle experimentálních důkazů“ (Wilson — Sperber, 2006, s. 625). A skutečně se objevuje čím dál více literatury, která testuje některé z predikcí teorie z hlediska kognitivních zdrojů vyhrazených zpracování podnětů promluv v experimentálních situacích (např. Sperber et al., 1995; Van Der Henst, et al., 2002).

Nicméně, jak poznamenává Watts, „[j]edním ze zásadních problémů teorie relevance je to, že se jen zřídka, pokud vůbec, zabývá úseky přirozené verbální komunikace“ (Watts, 2003, s. 212). Přesto si trůfám tvrdit, že v posledním desetiletí jsme byli v oblasti relevantní teorie svědky posunu k většímu počtu neexperimentálních

empirických studií. Dobrým příkladem je popis polopřímé řeči (*free indirect speech*), který podává Blakemoreová (2010) a v němž ukazuje, jak se ve fiktivních reprezentacích volného nepřímého myšlení používají diskurzvní částice a interjekce, aby zaváděly interpretační restriktce, které povzbuzují čtenáře, aby při vytváření různých metareprezentací myšlenek a emocí čerpal z vlastní představivosti. Také se rozrůstá počet výzkumných studií, které se opírají o dostupné korpusy a analyzují data z hlediska relevantní teorie a tím „dokreslují výhody používání korpusu, jsme-li vyzbrojeni predikcemi, které vycházejí z teoretické analýzy“ (Jary, 2008, s. 17). Jary (2008) používá psanou část Britského národního korpusu (BNC) při studiu vět s doplňkem předmětu (zapuštěnou klauzí) se slovesem *believe* typu *I believe this to be true* vs. *I believe that this is true*. Jeho studie ukazuje, že alternativní volba doplňku *to* nebo *that* je citlivá na to, zda pisatel chce, aby se čtenář zaměřil na implikace propozice, kterou obsahuje zapuštěná klauze (*that*-komplementace) nebo na implikace v propozici věty jako celku (*to*-komplementace). Korpusy obsahují hmatatelné důkazy o tom, jak mluvčí ve specifických komunikačních situacích volí explicitní podněty. Několik badatelů používá relevantněteoretický přístup ke studiu zdvořilosti (Christie, 2007; Jary, 1998; Watts, 1989, 2003). Nicméně většina těchto studií není empiricky založená a teprve časem se ukáže, do jaké míry může teorie relevance přinést validní rozboru projevů zdvořilosti založené na přirozeně se vyskytujícím diskurzu (Culpeper, 2011, s. 416). V této souvislosti vyslovuje Jary (1998) důležité upozornění, totiž že „relevance zdvořilého chování k pozorovatelům by neměla být brána tak, že implikuje relevance k účastníkům“ (Jary, 1998, s. 13; moje kurzíva).

Další oblastí, ve které se v empirických studiích uplatňuje relevantněteoretická perspektiva, je studium diskurzvních částic. Ranými příspěvky jsou Wattsovy popisy částice *well* (Watts, 1986) a částic *actually*, *really* a *basically* (Watts, 1988), v nichž předkládá argumenty, že tyto částice nabízejí „explicitní vodítka k tomu, jak by [posluchač] měl interpretovat jazykový input, aby si vytvořil kognitivní reprezentace“. Tato tvrzení jsou empiricky podpořena extrakty z nahraných konverzací při rodinných setkáních. Dále Andersen (2001) využívá BNC a Bergen Corpus of London Teenage Language (COLT) v obsáhlé relevantněteoretické studii diskurzvních částic *like* a *innit*. Několik empiricky založených studií z pozic relevantní teorie obsahuje Andersen — Fretheim (2000), např. Andersen (2000) píše o *like*, Nicolle (2000) o částicích s interpretativním užitím v amharštině a svahilštině, Smith — Jucker (2000) o *actually* a částicích propozičních postojů a Suzuki (2000) o částici *da* v japonštině.

Rozsah jednoho článku nedovoluje podat přehled o tomto typu výzkumu diskurzvních částic, ale jako názorný příklad bych chtěl vyzdvihnout průkopnickou studii, která ilustruje užití relevantněteoretické analýzy empirických dat, konkrétně Juckerovu (1993) studii částice *well*. Jucker považuje *well* za diskurzvní částici, která signalizuje, že „nejbližší dostupný kontext není pro interpretaci nadcházející promluvy tím nejrelevantnějším“ (Jucker, 1993, s. 435), a ukazuje, jak se tato částice používá jako ukazatel pro renegociace souboru předpokladů, na jejichž pozadí je třeba promluvu dekodovat. Mohou existovat různá vysvětlení pro posun relevantního kontextu, např. protože mluvčí chce načít nové téma, kvůli změně perspektivy, která charakterizuje uvozenou přímou řeč, kvůli potřebě zmírnit ohrožení tváře nebo protože participant užívá kontext, který obsahuje některé kontradiktorní či chybějící před-

poklady v pozadí. Juckerova studie je dobrou ilustrací toho, jak kognitivně založená teorie relevance nabízí jednotné vysvětlení napříč škálou různých typů užití této částice. Jeho studie je významná v kontextu korpusové pragmatiky v tom, že je schopen opřít svá tvrzení ohledně funkcí *well* o transkribovaná sociolinguvistická data, v nichž tazatel elicituje neplánovaný přirozený projev, jinými slovy za použití „reálných dat, která nejsou zredukována pouze na příklady, které zapadají do teorie“ (Jucker 1993: 448). Juckerova empirická analýza slouží jako model pro mnoho následujících studií diskurzních částic založených na teorii relevance.

3. NOVĚ VZNIKAJÍCÍ DISKURZNÍ ČÁSTICE A JEJICH VÝZNAM

Diskurzní částice nejsou statickou kategorií: nové výrazy s diskurzními funkcemi — které můžeme označit za „pragmatické neologismy“ — snadno vznikají a konvencionalizují se prostřednictvím užívání jazyka. Můžeme tento fenomén zkoumat empiricky pomocí pozorování v reálném čase v toku reálného diskurzu. Například když byly moje děti mladší, zhruba ve věku 4 až 6 let, užívaly norské sloveso *se „vid, tak vidíš“* (někdy *se dá*, doslova „tak vidíš“) na začátku promluvy/diskurzu způsobem, který se zřetelně odlišuje od běžné normy a od dialektu, kterým jsme mluvili my rodiče nebo jiní dospělí, jejichž jazyku byly děti vystaveny. Toto sloveso se užívá zvláště na začátku vyprávění nebo v jiných deskriptivních výrocích s významem, který zřetelně přesahuje jeho původní referenci k vidění či jakékoli jeho standardní metaforické derivaci. Zdá se, že funkcí této částice je upoutat pozornost a podtrhnout důležitost nadcházejícího diskurzu. Je součástí jazykového systému dětí, který mohou klidně sdílet s vrstevníky ve své kohortě. Je otázka, zda to naznačuje jazykovou změnu nebo jev věkového stupně, protože, pokud vím, vědecké popisy tohoto jevu neexistují. Mimochodem tato částice odpovídá tomu, jak je jako diskurzní částice užíváno sloveso *look* v angličtině. Zároveň jsou tu výrazné rozdíly v tom, že anglická částice má zřejmě mnohem silnější argumentativní implikace (srov. *Look, why don't you go visit your mother or cousin or someone'* [Hele, proč nenavštívíš matku nebo sestřenicu nebo někoho] COCA 2010 FIC). Nicméně můj příklad ukazuje, že diskurzní částice vznikají také v dětském jazyce, stejně jako vznikají v jiných subvarietách jazyka, a na obecnější rovině tento příklad odhaluje proměnlivou povahu diskurzních částic i to, že podobné procesy ztráty pojmového významu kombinované s pragmatickým obohacením mohou spontánně vznikat v jakékoli jazykové varietě, subvarietě nebo uživatelské skupině.

Připomeňme si, co bylo řečeno o diskurzních částicích v oddílu 2 výše, totiž že usměrňují proces interpretace tím, že signalizují, jak podnět interaguje s průvodním kontextovým pozadím. Existuje totiž celá řada pragmatických výrazů, které mohou být užity, aby explicitně vyjádřily, jak předchozí promluva odporuje existujícím předpokladům nebo že existující předpoklady podporuje. Příkladem první skupiny výrazů jsou *Are you kidding?* a *No shit!* a příkladem druhé skupiny jsou *Absolutely!*, *Hell yeah!* a *You betcha!* (Norrick, 2011). Většinu těchto výrazů bude ještě třeba prozkoumat z hlediska relevantní či jakékoli jiné teorie. Podobně jako literatura o diskurzních částicích obecně, také teorie relevance se dosud téměř výhradně zaměřo-

OPEN ACCESS

vala na „klasické“ diskurzní konektory *so, therefore, after all* a další. Domnívám se proto, že je nutné rozšířit náš pohled na diskurzní částice a zahrnout do něj nejen analýzy klasických případů popisovaných v gramatikách, ale také detailně zkoumat nově vznikající částice v angličtině a jiných jazycích. Evidentně jde o projekt, který nelze realizovat na základě vymyšlených příkladů, ale který vyžaduje empirická data, přesněji korpusy, a to zejména mluvené korpusy. V následujícím oddílu budu tento přístup ilustrovat na relativně novém výrazu, a to frazému *as if* používaném v onlinovém diskurzu.

3.1 KONTRASTIVNÍ PŘÍSTUP K DISKURZNÍM ČÁSTICÍM

Jak vyplývá z popisu výše, většina přechozích studií zkoumá diskurzní částice na jednom jazyce, tj. osvětluje pragmatické funkce a/nebo užití v rámci konkrétního jazyka nebo jazykové variety. Nicméně roste zájem o mezijazykové aspekty (např. Aijmer — Simon-Vandenberg, 2006). Tento přístup lze jen vítat díky jeho potenciálu odhalovat „co je univerzální a co je jazykově specifické“ (Aijmer — Simon-Vandenberg, 2006, s. 3) na diskurzních částicích. Předcházející mezijazykové studie zkoumaly, jak se řeší opakní významy diskurzních částic v překladu (Johansson, 2006), vztah mezi částicemi jako *well* a jejími sémantickými kognátními protějšky v jiných jazycích, jako je italské *bene* (Bazzanella — Morra, 2000), a vztah mezi etymologickými kognáty, jako jsou německé *doch* a holandské *toch* (Foolen, 2006). Otázka funkční korespondence jednotlivých výrazů a jejich diskurzních funkcí napříč jazyky stojí za prozkoumání vzhledem k tomu, že na diskurzní částice je možno nahlížet jako na povrchové projevy skrytých kognitivních a interpretativních procesů, o kterých můžeme předpokládat, že jsou charakteristické pro všechny jazyky — např. indikování různých postojů mluvčího, logických vztahů mezi diskurzními jednotkami apod. Nicméně mnohem méně pozornosti bylo dosud věnováno otázce, jak si jazyky vypůjčují diskurzní částice z jiných jazyků. Angličtina má značný vliv na většinu jazyků světa díky svému bezprecedentnímu postavení globální lingvy franky a jazyka globalizace. Studie o přejímání jako důsledku jazykového kontaktu se většinou zaměřují na obecnou slovní zásobu nebo doménově specifickou terminologii, kdežto přejímání diskurzních částic je jen zřídka bráno v potaz. Zajímá mne proto jev, který je označován jako „pragmatické výpůjčky“ (Andersen, 2014; viz také Prince, 1988; Treffers-Daller, 2007). Týká se to např. přejatých interjekcí, jako je *duh, wow* a emfatické *yes!*, frazeologických výpůjček s postojovými funkcemi, např. *as if!* a *yeah right!* atd.

3.2 UKÁZKOVÝ PŘÍKLAD: AS IF! JAKO ČÁSTICE EMFATICKÉHO ODMÍTNUTÍ

V tomto oddílu zaměřím pozornost na konkrétní frazeologickou jednotku, a to *as if* užívanou jako částici emfatického odmítnutí, nesouhlasu (Brinton, 2014; Andersen, 2020). Její užití ukazují následující příklady:

- (2) *Like I have so many intelligent people responding to my blog — as if! — we need to create an intellectual environment or just read all day!* (enTenTen15: dangermond.org)

V tomto příkladu mluvčí dosti emphaticky odmítá představu, že *‘I have (so) many intelligent people responding to my blog’* [Na můj blog odpovídá (taková) spousta inteligentních lidí]. The Oxford English Dictionary (OED)² uvádí toto užití jako frázi a popisuje ji tímto způsobem:

- (c) colloquial. Without clause, as an exclamation. Typically used as a sardonic response to a stated or reported suggestion. (OED: *as* (adv.& conj. P. (c)) [hovorové. Mimo větu, jako zvolání. Typicky se užívá jako ironická odpověď na vyslovený nebo sdělovaný návrh.]

Brintonová (2014) používá při popisu tohoto užití *as if*, „které popírá vyjádřený nebo implikovaný stav věcí“ (2014: 93), označení „zvolací“. Poznámává, že ačkoli je tento výraz typicky spojován s „řečovým stylem 80. let“ (Brinton, 2014, s. 93), užíval se v angličtině od počátku 20. století. Příklad z r. 1903, citovaný v OED, je nejstarším dokladem. Brintonová sleduje vývoj a gramatický kontext této fráze, která „kombinuje prvek podobnosti (*as*) s prvkem hypotetičnosti (*if, though*) a tvoří komplexní subordinátor signalizující srovnání“ (Brinton, 2014, s. 98), které však fakticky nelze brát doslova. Dochází k závěru, že se s největší pravděpodobností vyvinula ze spojky v podřadných větách po slovese jevení se (*it is/seems/looks/feels as if ...*) prostřednictvím *as if* v jednoduchých větách (bez maticového slovesa), např. *As if I were the one at fault* [Jako kdyby to byla má vina], až do podoby samostatně stojící diskurzivní částice *as if* procesem insubordinace.

Příklady z korpusů TenTen odhalují, že toto užití výrazu *as if* se v žádném případě neomezuje na angličtinu. Nedávná studie ukázala, že se vyskytuje ve všech skandinávských jazycích (Andersen, 2020). Užití v norském kontextu je doloženo v (3).

- (3) nå har jeg bare brukt paska på å drikke. skammer meg nesten! men det er jo bare pàske èn gang i året. er ikke så glad i dra på hytta med hele familien å spise meg feit på snop. da drikker jeg heller, haha — mye sunnere (**As if**) Flere som ikke liker å dra på hytta og kjøre scooter i paska, eller er jeg den eneste? (noTenTen17: bloggbyen.com)
now I have spent all of Easter drinking. am almost ashamed! but Easter comes but once a year. am not so fond of going to out mountain cabin with my family a get fat from goodies. I'd rather drink, haha — a lot more healthy (As if) Anyone else who dislike going to the cabin a driving a scooter at Easter, or am I the only one?
 [tak jsem celé Velikonoce strávil chlastáním a skoro se stydím! jenomže Velikonoce jsou jen jednou v roce. moc mě nebere jezdit s rodinou na hory do chaty a tloustnout z dobrot. to raději chlastám, haha — je to mnohem zdravější (As if) Ještě někdo nenávidí ježdění na chatu, na skútru o Velikonocích, nebo jsem to jen já?]

Podíváme-li se na tuto diskurzivní částici z pohledu relevantní teorie, přivádí nás to k následujícím otázkám:

2 <https://www.oed.com/>

OPEN ACCESS

1. Jaké postoje mluvčích jsou s tímto výrazem spojovány?
2. Na jaké interpretační rovině hraje roli, napomáhá propozici, explikaturám na vyšší rovině či implikaturám promluvy, nebo je omezuje (srov. oddíl 2)?
3. Měl by být analyzován z hlediska pojmového, nebo procedurálního?
4. Jsou pragmatické funkce ve výchozím a cílovém jazyce (VJ/CJ) podobné/identické, nebo mají částice v CJ užší/širší funkční rozsah než ve VJ?

Příklady z anglického a norského korpusu společně ukazují, že postoj mluvčího vyjádřený v těchto příkladech představuje *důrazné odmítnutí*. Ve [3] odmítá mluvčí představení, že zůstat doma a pít je zdravější než jet o Velikonocích s rodiči na jejich horskou chatu. Částice stojí vně propozic v jejím dosahu a zdá se, že vyjadřuje postoj ve významu „absolutně/určitě/rozhodně ne!“. Z hlediska teorie relevance toto poskytuje explicitní instrukci, jak interpretovat postoj mluvčího k propozici P, a to tak, že mluvčí důrazně odmítá P. Částice tak nabádá k vytvoření konstrukce explikatury vyšší roviny v tom smyslu, že *Mluvčí nevěří, že P*. Je to podobné jako s částicí *huh!*, kterou Wilsonová a Sperber popisují jako „disociativní částici“, jejíž účinek se rovná odmítnutí P (srov. „Marie nevěří, že Petr je génius“, Wilson — Sperber, 1993, s. 22). Jinými slovy, tato částice přispívá k restrikci explikatur promluvy podobným způsobem jako částice *re* v jazyce sissala v Ghaně (Blass, 2000b), částice *jeveni* se *ja* v němčině a částice *mana*, *ashe* a *lalle* v hauštině (Blass, 2000a). Jak je u diskurzivních částic běžné, relevantněteoretické pojetí procedurálního kódování, zdá se, vyhovuje také částici *as if*. Její přesný význam může být těžké přesně stanovit a není tu nic, co by podporovalo pojmovou analýzu této částice vzhledem k tomu, že jde o reanalýzu sekvence dvou gramatických slov, které dohromady tvoří podřadící spojku. Z hlediska gramatikalizace a vývojové změny prošel tento výraz pragmatickým posílením. Z částice nefaktivního statusu vyslovené propozice se *as if* vyvinulo v částici důrazného odmítnutí, jak vidno z příkladů výše. Kromě tohoto užití je třeba poukázat na to, že v norštině *as if* někdy kolokuje s domácím komplementizérem *at* „že“, který uvozuje jednoduchou nefaktivní větu (např. *As if at han gidder å se noe med meg*, doslova ‚Jako by že se obtěžoval dívat se na něco se mnou‘). Toto užití, které podrobněji popisuje Andersen (2020), představuje výraznou výjimku z obecného tvrzení, že gramatická slova nejsou přejímána do jiného jazyka (např. Johansson — Graedler, 2002, s. 253).

4. ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

Smyslem předchozí diskuse bylo ilustrovat relevantněteoretický výklad jazykového jevu na základě autentických korpusových dat. Předložil jsem analýzu případu, který je nutno považovat za pragmatickou inovaci v angličtině, jež byla následně převzata uživateli (přínejmenším) norštiny a dalších skandinávských jazyků. Jak ukazují na příkladu užití výrazu *as if* ve funkci diskurzivní částice, korpusová data podle mého názoru dokládají nutnost zaměřit se při studiu diskurzivních částic na mezijazykovou dimenzi. Tento zvláštní případ ukazuje, že pragmatické výpůjčky lze zkoumat na základě korpusových dat v kombinaci s relevantněteoretickým analytickým apa-

rátem. Mám za to, že mezijazykový pohled na diskurzivní částice je užitečný a že teorie relevance má hodně co nabídnout pro výzkum diskurzivních částic a interjekcí. Zcela se ztotožňuji s názorem Wilsonové a Sperbera ohledně „postojových“ diskurzivních částic“ (Wilson — Sperber, 1993, s. 22), že „[v] rámci této kategorie procedurálních restrikcí formujících explikatury existuje široká škála dat, která čekají na výzkum“ (Wilson — Sperber, 1993, s. 23). Tento článek předkládá pouze nástin mnohem širšího výzkumného programu, který usiluje o systematické zmapování rozsahu a vlivu pragmatických výpůjček z angličtiny v jiných jazycích. Lze doufat, že tento přístup povzbudí výzkum dalších jazykových párů a dalších případů jazykového kontaktu.

LITERATURA

- AIJMER, K. (2002): *English discourse particles: evidence from a corpus*. Studies in corpus linguistics. Amsterdam: John Benjamins.
- AIJMER, K. — SIMON-VANDENBERGEN, A.-M. (eds.) (2006): *Pragmatic markers in contrast*. Amsterdam: Elsevier.
- AMEKA, F. (1992): Interjections: The universal yet neglected part of speech. *Journal of Pragmatics*, 18, s. 101–18.
- ANDERSEN, G. (2000): The role of the pragmatic marker like in utterance interpretation. In: G. ANDERSEN — T. FRETHEIM (eds.), *Pragmatic markers and propositional attitude*. Amsterdam: John Benjamins, s. 17–38.
- ANDERSEN, G. (2001): *Pragmatic markers and sociolinguistic variation*. Amsterdam: John Benjamins.
- ANDERSEN, G. (2010a): A contrastive approach to vague nouns. In: G. KALTENBOECK (ed.), *New Approaches to Hedging*. Bingley: Emerald, s. 35–48.
- ANDERSEN, G. (2010b): A pragmatic perspective on English-to-Norwegian borrowing of discourse markers. In: *4th International Conference on Intercultural Pragmatics a Communication* (Madrid, Španělsko).
- ANDERSEN, G. (2012): A corpus-based study of the adaptation of English import words. In: G. ANDERSEN (ed.), *Exploring newspaper language — Using the web to create and investigate a large corpus of modern Norwegian*. Amsterdam: John Benjamins, s. 157–92.
- ANDERSEN, G. (2014): Pragmatic borrowing. *Journal of Pragmatics*, 67, s. 17–33.
- ANDERSEN, G. (2015): Relevance. In: K. AIJMER — Ch. RÜHLEMANN, *Corpus Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 143–168.
- ANDERSEN, G. (2020): Three cases of phraseological borrowing: a comparative study of *As if*, *Oh wait* and the *ever* construction in the Scandinavian languages. *Ampersand*, 7, 2020, 100062, s. 1–9.
- ANDERSEN, G. — FRETHEIM, T. (eds.) (2000): *Pragmatic markers and propositional attitude*. Amsterdam: John Benjamins.
- BAZZANELLA, C. — MORRA, L. (2000): Discourse markers and the indeterminacy of translation. In: I. KORZEN — C. MARELLO (eds.), *Argomenti per una linguistica della traduzione, On linguistic aspects of translation, Notes pour une linguistique de la traduction*. Alessandria: Edizioni dell'Orso, s. 149–57.
- BLAKEMORE, D. (1987): *Semantic constraints on relevance*. Oxford: Blackwell.
- BLAKEMORE, D. (1992): *Understanding utterances*. Oxford: Blackwell.
- BLAKEMORE, D. (1996): Are apposition markers discourse markers? *Journal of Linguistics*, 32, s. 325–47.
- BLAKEMORE, D. (2000): Procedures and indicators: *nevertheless* and *but*!. *Journal of Linguistics*, 36, s. 463–86.
- BLAKEMORE, D. (2006): Discourse markers. In: L. R. HORN — G. WARD (eds.), *The handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell, s. 221–40.
- BLAKEMORE, D. (2010): Communication and the representation of thought: The use of

audience-directed expressions in free indirect thought representations. *Journal of Pragmatics*, 46, s. 575–99.

- BLASS, R. (2000a): Particles, propositional attitude and mutual manifestness. In: G. ANDERSEN — T. FRETHEIM (eds.), *Pragmatic markers and propositional attitude*. Amsterdam: John Benjamins, s. 39–52.
- BLASS, R. (2000b): *Relevance relations in discourse: A study with special reference to Sissala*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BRINTON, L. (1996): *Pragmatic markers in English*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- BRINTON, L. (2014): The extremes of insubordination: Exclamatory as if! *Journal of English Linguistics*, 42, 2, s. 93–113.
- CARSTON, R. (1996): Enrichment and loosening: complementary processes in deriving the proposition expressed? *UCL Working Papers in Linguistics*, 8, s. 205–32.
- CARSTON, R. (2002): *Thoughts and utterances: The pragmatics of explicit communication* Oxford: Blackwell.
- CARSTON, R. (2006): Relevance theory and the saying/implicating distinction. In: L. R. HORN — G. WARD (eds.), *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, s. 633v56.
- CHESHIRE, J. et al. (2008): Ethnicity, friendship network and social practices as the motor of dialect change: Linguistic innovation in London. *Sociolinguistica Jahrbuch*, 22, s. 1–23.
- CHRISTIE, Ch. (2007): Relevance theory and politeness. *Journal of Politeness Research*, 3, s. 269–94.
- CULPEPER, J. (2011): Politeness and impoliteness. In: G. ANDERSEN — K. AIJMER (eds.), *Pragmatics of society*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 393–438.
- D'ARCY, A. (2007): *Like and language ideology: Disentangling fact from fiction*. *American Speech*, 82, 4, s. 386–419.
- ESCANDELL-VIDAL, V. — LEONETTI, M. — AHERN, A. (eds.) (2011): *Procedural meaning: Problems and perspectives*. Bingley: Emerald.
- FLETCHER, J. — GRABE, E. — WARREN, P. (2004): Intonational variation in four dialects of English: the high rising tune. In: S.-A. JUN (ed.), *Prosodic typology: The phonology of intonation and phrasing*. Oxford: Oxford University Press.
- FOOLEN, A. (2006): Polysemy patterns in contrast: The case of Dutch *toch* and German *doch*. In: K. AIJMER — A.-M. SIMON-VANDENBERGEN (eds.), *Pragmatic Markers in Contrast*. Amsterdam: Elsevier, s. 59–72.
- FOOLEN, A. (2011): Pragmatic markers in a sociopragmatic perspective. In: G. ANDERSEN — K. AIJMER (eds.), *Pragmatics of Society*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 217–42.
- FRETHEIM, T. (1981): „Ego“-dempere og „alter“-dempere. *Maal og Minne*, 1–2, s. 86–100.
- FRETHEIM, T. (1992): The effect of intonation on a type of scalar implicature. *Journal of Pragmatics*, 18, s. 1–30.
- FRETHEIM, T. (1998): Intonation and the procedural encoding of attributed thoughts: The case of Norwegian negative interrogatives. In: V. ROUCHOTA — A. JUCKER (eds.), *Current issues in relevance theory*. Amsterdam: John Benjamins, s. 205–36.
- GRICE, H. P. (1975): Logic and conversation. In P. COLE — J. MORGAN (eds.), *Syntax and semantics 9: Pragmatics*. New York: Academic Press, s. 41–58.
- GRICE, H. P. (1989): *Studies in the Way of Words*. Cambridge: Harvard University Press.
- HALLIDAY, M. A. K. — HASAN, R. (1976): *Cohesion in English*. London: Longman.
- HERITAGE, J. (1984): A change-of-state token and aspects of its sequential placement. In: M. ATKINSON — J. HERITAGE (eds.), *Structures of social action: Studies in conversation analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HERITAGE, J. (2002): Oh-prefaced responses to assessments: A method of modifying agreement/disagreement. In: C. E. FORD — B. A. FOX — S. A. THOMPSON (eds.), *The language of turn and sequence*. Oxford: Oxford University Press.
- JAKUBÍČEK, M. — KILGARRIFF, A. — KOVÁŘ, V. — RYCHLÝ, P. — SUCHOMEL, V. (2013): The TenTen corpus family. In: *7th International Corpus Linguistics Conference*, s. 125–127.

- https://www.sketchengine.eu/wp-content/uploads/The_TenTen_Corpus_2013.pdf
- JARY, M. (1998): Relevance theory and the communication of politeness. *Journal of Pragmatics*, 30, s. 1–19.
- JARY, M. (2008): The relevance of complement choice: A corpus study of ‚believe‘. *Lingua*, 118, s. 1–18.
- JOHANSSON, S. (2006): How Well can *well* be Translated? On the English Discourse Particle *well* and its Correspondences in Norwegian and German. In: K. AIJMER — A.-M. SIMON-VANDENBERGEN (eds.), *Pragmatic Markers in Contrast*. Amsterdam: Elsevier, s. 115–38.
- JOHANSSON, S. — GRAEDLER, A.-L. (2002): *Rocka, hipt og snacksy: om engelsk i norsk språk og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- JUCKER, A. (1993): The discourse marker *well*: a relevance-theoretical account. *Journal of Pragmatics*, 19, 5, s. 435–52.
- JUCKER, A. (2002): Discourse markers in Early Modern English. In: R. J. WATTS — P. TRUDGILL (eds.), *Alternative histories of English*. London: Routledge.
- LUTZKY, U. (2012): *Discourse markers in Early Modern English*. Amsterdam: John Benjamins.
- MATSUI, T. (2000): Linguistic encoding of the guarantee of relevance: Japanese sentence-final particle *yo*. In: G. ANDERSEN — T. FRETHEIM (eds.), *Pragmatic markers and propositional attitude*. Amsterdam: John Benjamins, s. 145–72.
- NICOLLE, S. (1998): A relevance theory perspective on grammaticalization. *Cognitive Linguistics*, 9, s. 1–35.
- NICOLLE, S. (2000): Markers of general interpretive use in Amharic and Swahili. In: G. ANDERSEN — T. FRETHEIM (eds.), *Pragmatic markers a propositional attitude*. Amsterdam: John Benjamins, s. 173–88.
- NORRICK, N. (2011): Interjections. In: G. ANDERSEN — K. AIJMER (eds.), *Pragmatics of Society*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 243–92.
- OED Oxford English Dictionary Online.
- PECKHAM, A. (2005): *Urban Dictionary: Fularious street slang defined*. Kansas City: Andrew McMeel.
- PERSON, R. F. (2009): “Oh” in Shakespeare: A conversation analytic approach. *Journal of Historical Pragmatics*, 10, 1, s. 84–107.
- PRINCE, E. F. (1988): On pragmatic change: The borrowing of discourse functions. *Journal of Pragmatics*, 12, 5–6, s. 505–18.
- QUIRK, R. et al. (1985): *A comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.
- SCHIFFRIN, D. (1987): *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHOURUP, L. (1985): *Common discourse particles in English conversation*. New York: Garland.
- SCHWENTER, S. — TRAUOGOTT, E. C. (2000): Invoking scalarity: The development of *in fact*. *Journal of Historical Pragmatics*, 1, s. 7–26.
- SMITH, S. W. — JUCKER, A. (2000): *Actually* and other markers of an apparent discrepancy between propositional attitudes of conversational partners. In: G. ANDERSEN — T. FRETHEIM (eds.), *Pragmatic markers a propositional attitude*. Amsterdam: John Benjamins, s. 207–38.
- SPERBER, D. — WILSON, D. (1986/1995): *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell.
- SPERBER, D. — CARA, F. — GIOTTO, V. (1995): Relevance theory explains the selection task. *Cognition*, 57, s. 31–95.
- SUZUKI, S. (2000): Surprise and animosity: The use of the copula *da* in quotative sentences in Japanese. In: G. ANDERSEN — T. FRETHEIM (eds.), *Pragmatic markers and propositional attitude*. Amsterdam: John Benjamins, s. 239–54.
- TRAUGOTT, E. C. (1982): From propositional to textual and expressive meanings: Some semantic-pragmatic aspects of grammaticalization. In: W. P. LEHMANN — Y. MALKIEL (eds.), *Perspectives on historical linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, s. 245–271.
- TRAUGOTT, E. C. (1995): Subjectification in grammaticalization. In: D. STEIN — S. WRIGHT (eds.), *Subjectivity and subjectivisation: Linguistic perspectives*. Amsterdam: John Benjamins, s. 31–54.
- TREFFERS-DALLER, J. (2007): Borrowing. In: J.-O. ÖSTMAN — J. VERSCHUEREN (eds.),

- Handbook of Pragmatics Online*. Amsterdam/ New York: John Benjamins.
- VAN DER HENST, J.-B. — SPERBER, D. — POLITZER, G. (2002): When is a conclusion worth deriving? A relevance-based analysis of indeterminate relational problems. *Thinking and reasoning*, 8, 1, s. 1–20.
- WATTS, R. J. (1986): Relevance in conversational moves: A reappraisal of *well*. *Studia Anglica Posnanensia*, 19, s. 37–59.
- WATTS, R. J. (1988): A relevance-theoretic approach to commentary pragmatic markers: the case of *actually, really* and *basically*. *Acta Linguistica Hungarica*, 38, 1–4, s. 235–60.
- WATTS, R. J. (1989): Relevance and relational work: linguistic politeness as politic behavior. *Multilingua*, 8, 2/3, s. 131–66.
- WATTS, R. J. (2003): *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WILSON, D. (1995): Is there a maxim of truthfulness? *UCL Working Papers in Linguistics*, 7, s. 197–212.
- WILSON, D. — SPERBER, D. (1981): On Grice's theory of conversation. In: P. Werth (ed.), *Conversation and discourse: Structure and interpretation*. London: Croom Helm, s. 155–78.
- WILSON, D. — SPERBER, D. (1993): Linguistic form and relevance. *Lingua*, 90, s. 1–25.
- WILSON, D. — SPERBER, D. (2002): Truthfulness and relevance. *Mind*, 111, s. 583–632.
- WILSON, D. — SPERBER, D. (2006): Relevance theory. In: L. R. HORN — G. WARD (eds.), *The Handbook of Pragmatics*, Oxford: Blackwell, s. 607–632.

Gisle Andersen | Department of Professional and Intercultural Communication,
 NHH Norwegian School of Economics | Helleveien 30, NO-5045 Bergen, Norsko
 ORCID ID: 0000-0002-9585-9779
 gisle.andersen@nhh.no